

PEDAGOGY

Базиль Л.О.

Сутність літературознавчої компетентності вчителя-філолога в контексті парадигмальних змін у системі освіти

Базиль Людмила Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Анотація. Статтю присвячено маловивченій проблемі розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів-філологів. На основі використання методів теоретичного та контекстуального аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування з'ясовано стан дослідженості наукової проблеми, виокремлено світоглядні позиції дослідників щодо визначення природи літературознавчої компетентності. Вперше на основі синтезу дослідницьких міркувань про сутність означеного особистісно-професійного утворення у вимірі системного, синергетичного, екзистенціального, особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентісного, діялісно-компетентісного, аксіологічного, акмеологічного підходів запропоновано й науково обґрунтовано авторську дефініцію.

Ключові слова: компетентність, літературознавча компетентність, учитель-філолог, літературознавча компетентність учителя-філолога, парадигмальні зміни в освіті

Вступ. На сучасному етапі становлення освітньої галузі у прогресивних країнах Європи відбувається цілісне утвердження компетентісного підходу, що передбачає акцентуацію уваги на результативній складовій фахової підготовки та зміщення акцентів від «знеособленої освітньої парадигми» (за В.І. Луговим) до особистісно-центрованої. Освітні результати, означені вживанням термінів компетентісного підходу, наразі є системоутворювальним центральним об'єктом, довкола якого узгоджено всі складники світового освітнього простору. Водночас зміни в національній системі освіти, внаслідок оновлення її парадигми, привели до розмаїття наукових поглядів у розкритті семантичного змісту базових термінів, що спричинило деяку деструктивність в укладанні регулятивної бази, створило проблеми щодо узгодження мети, завдань освітнього простору і вибору ефективних засобів їх досягнення [3, с. 27]. Одним із нововведених і малодосліджених у психолого-педагогічних науках інтегративних явищ є літературознавча компетентність учителя-філолога. Логічно правильне розуміння природи означеного феномену, чітке уявлення про складники його змісту й структури певною мірою обумовлюють систему шкільної літературної освіти та літературознавчої підготовки майбутніх фахівців (визначення мети, завдань, науково-методичного забезпечення, досягнень суб'єктів освітніх процесів).

Стислий огляд публікацій із теми. Ознайомлення з науковими розвідками дозволяє констатувати, що поняття «літературознавча компетентність/компетенція» в інформаційних джерелах використовується з 2000 р.: Л.І. Петрієва (2000), О.А. Ворожбитова (2002), М.І. Вітошко (2007), О.М. Ратушняк (2008), О.О. Ісаєва (2009), В. І. Шуляр (2009), Г.О. Геруля (2010), А.О. Соломонова (2010), О.Є. Єрохіна (2011), В.О. Коваль (2013). Однак результати розвідок – епізодичні, а автори публікацій переважно вживають поняття «літературознавча компетенція». Студіювання праць із проблем професійної підготовки педагогів-філологів (О.М. Семенов, 2005), (І.В. Соколовой, 2008), (І.Є. Брякова, 2010), (В.В. Сидоренко, 2013) та ін. також не формує цілісного теоретичного уявлення про сутність феноме-

на, обмежуючи дослідницьку позицію окремими ракурсами.

Мета статті. Зважаючи на актуальність вирішення проблеми оновлення освітнього простору на засадах компетентісного підходу і малодослідженість феномену літературознавчої компетентності, у статті висвітлено дослідницьку позицію щодо сутності вказаного утворення.

Матеріали і методи. Джерельна база дослідження охоплює результати наукових студій українських і російських дослідників з 2000 року і донині щодо реалізації компетентісного підходу в освіті. Використовуються методи теоретичного та контекстуального аналізу, узагальнення та абстрагування для з'ясування стану вивчення наукової проблеми, встановлення світоглядних позицій дослідників щодо визначення природи літературознавчої компетентності. Також використано метод синтезу, що уможливив помірковане формулювання авторської дефініції про сутність літературознавчої компетентності шляхом поєднання обґрунтованих міркувань про це утворення з точки зору системного, синергетичного, екзистенціального, особистісно орієнтованого, діялісного, компетентісного, діялісно-компетентісного, аксіологічного, акмеологічного підходів.

Результати та їх обговорення. Відсутність єдиного загальноновизнаного розуміння природи літературознавчої компетентності майбутнього вчителя-філолога і дипломованого фахівця та використання у більшості публікацій терміну «літературознавча компетенція», визначило необхідність здійснення теоретичного аналізу наявних праць, їх узагальнення та спонукало нас до формулювання дефініції, в змісті якої якнайповніше було б відображено авторську позицію.

Так, Л.І. Петрієва (2000), досліджуючи психолого-педагогічні засади формування допрофесійної літературної компетентності в учнів старших класів гуманітарного профілю, у структурі вказаної якості виокремлює читацьку, естетичну, мовленнєву та літературознавчу компетентність [13]. Проте надалі педагог зосереджується на представленні власного розуміння літературознавчої компетенції (!), а не компетентності, й пропонує тлумачення зазначеної якості як деякої суку-

пності літературознавчих знань та сформованих на такій основі вмінь самостійно виконувати аналіз художнього твору. Оскільки відповідно до загальної теорії компетентнісного підходу, компетентність – це спеціально структурований набір знань, умінь, навичок і ставлень, що дають їй змогу ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [9, с. 23], то наведене Л.Г. Петрієвою визначення – неповне, хоча є науково обґрунтованим у контексті проблеми формування допрофесійної літературної компетентності учнів старших класів гуманітарного профілю. Поступово, з утвердженням компетентнісного підходу науковці поглибили й уточнили трактування літературознавчої компетенції стосовно освітніх результатів особистості учнів основної чи старшої школи. Наприклад, у працях О.М. Ратушняка (2008), В.І. Шуляра (2009) зацентовано увагу на пріоритетності понять «інтерпретаційна компетентність» і «читацька компетентність», у структурі яких розглядається літературознавча компетенція. Так, О.М. Ратушняк (2008) відносно системи шкільної літературної освіти трактує літературознавчу, рецептивну, лінгвістичну, літературну, власне читацьку, етнокультурологічну, історико-краєзнавчу, комунікативну компетентності як компоненти інтерпретаційної компетентності [14]. Наведене міркування є прийнятним щодо учнів основної школи і дещо дискусійним у загальній теорії педагогіки та професійної освіти, оскільки інтерпретаційна діяльність учителя української мови і літератури входить до літературознавчої і комунікативної праці. Відтак, означені якості більш логічно розглядати як самостійні цілісні утворення, а не складові інтерпретаційної компетентності.

Науковий інтерес щодо тлумачення сутності літературознавчої компетенції становить міркування В.І. Шуляра (2009), який визначає літературознавчу, читацьку, літературну, металінгвістичну, комунікативно-мовленеву, когнітивну, аксіологічну, прогностичну, соціальну, технологічну, інформаційну, візуалізаційну, фасилітативну, креативну, рефлексивну, валеологічну, організаційну та інші компетенції складовими компонентами літературно-мистецької компетентності. Зазначене твердження відрізняється множинністю мислення дослідника і його прагненням поєднати у структурі одного утворення якнайбільшу кількість можливих компетенцій. При цьому сутність літературознавчої компетенції дослідник тлумачить із орієнтуванням на нормативні документи: як результат шкільної літературної освіти, що визначається вимогами Державного стандарту повної базової освіти загалом і літературного компонента освітньої галузі «Мови і літератури» зокрема. Педагог обґрунтовує, що літературознавча компетенція може бути структурована у контексті вимог до рівнів навчальних досягнень і реалізовуватися в нормах оцінок, затверджених Міністерством освіти й науки України, що встановлюють чітке співвідношення між вимогами до знань, умінь, навичок і літературних компетенцій школяра, та показником оцінки його компетентності в балах [19, с. 43 - 48].

Усвідомлення змісту наведених міркувань і адаптування наукових досягнень до вимог пріоритетних тенденцій освіти (людиновимірності освітнього прос-

тору, студентоцентрованого навчання, екзистенціалізму та ін.) дає підстави констатувати деяку дискусійність тлумачення. Пропаговане розуміння літературознавчої компетентності лише як освітнього результату, що структурно охоплює деяку сукупність знань, умінь, навичок або компетенцій вважаємо неповним. Компетентність, відповідно до визнаного семантичного значення, є якістю особистості, що забезпечує її успіх у виокремленні й раціональному розв'язанні задач у межах певного виду діяльності, незалежно від ситуації.

У системі вищої освіти вирішення проблеми щодо сутності, структури і змісту літературознавчої компетентності суб'єктів освітнього процесу також обмежується розкриттям семантики поняття «літературознавча компетенція». Зокрема Т.М. Балихіна (2000) трактує означену якість як складову професійної компетенції, що характеризує ступінь сформованості деякої системи знань, умінь, здібностей, ініціатив особистості, необхідних для успішного виконання певного виду діяльності. Професійна компетенція, на думку дослідника, виявляється в цілісності взаємодії людини й громадськості через діяльність, характеризується виокресленими рівнями сформованості, складається з загальнопрофесійних (психолого-педагогічна, загальногуманітарна, науково-дослідницька) і власне професійних компетенцій (лінгвістична, літературознавча, лінгводидактична), що забезпечують адаптування суб'єкта в будь-якій професії та успішне виконання фахових функцій. Процес формування професійної компетенції – безперервний [2]. У дослідженні А.Д. Онковича (2004) вперше використано термін «фахова компетентність читача» стосовно вчителя-словесника, у структурі якої диференційовано літературознавчу, педагогічну, культурознавчу, джерелознавчу, мовознавчу компетентності [12, с. 16]. Наведену позицію поглиблено у подальших розвідках.

Так, О.М. Семенов (2005) окреслила структуру професійної компетентності вчителя української мови і літератури як складне інтегративне утворення, що охоплює сукупність компетенцій (педагогічну, психологічну, лінгвістичну, мовну, мовленеву, комунікативну, фольклорну, літературну, етнокультурознавчу, методичну, інформаційну, дослідницьку), які зумовлюють готовність до педагогічної діяльності [15]. Науковець не виокремлює літературознавчу компетенцію / компетентність у структурі професійної. Проте, наслідуючи досягнення педагогів попередніх років, означає сутність літературознавчої компетенції майбутнього вчителя як сукупність умінь аналізувати й інтерпретувати художні тексти різних періодів літературного процесу і навичок, що забезпечують повноцінне осмислення літературно-критичних праць [15, с. 141]. У наведеній дефініції частково враховано інтегративну природу літературознавства, багатофункціональність літературознавчої діяльності й вимоги освітніх стандартів, а тому її зміст потребує поглиблення й розширення. Науковий інтерес складає міркування, що головним орієнтиром визначення кількості компетенцій є соціальне замовлення, в якому відображаються проблеми вищої педагогічної освіти, суспільні вимоги до особистісних якостей. Наведену думку поглиблено у монографії І.В. Соколової (2008), яка серед складових професійної компетентності майбутнього педагога-філолога, окрім

компетенцій, називає ціннісні орієнтації, загальну й філологічну культуру, досвід взаємодії з іншими людьми [17, с. 63]. Літературознавчу, мовознавчу, риторичну і культурознавчу компетенції педагог розглядає як складові філологічної компетенції й наголошує, що їх сформованість забезпечує успішність філологічного мислення. Філологія як наука «вбирає в себе весь обсяг і глибину людського життя, через знання чужих мов і літератур допомагає зрозуміти інші народи й культури, збагнути сенс буття, а основним матеріалом дослідження у філології є фіксовані і живі тексти, що акумулюють у собі досвід народів у просторі й часі» [6, с. 958]. У структурі філології як науки виокремлюють літературознавство і лінгвістику.

Науково цікавою, але дещо ускладненою є позиція В.О. Коваль (2013) щодо сутності професійної компетентності майбутніх учителів-філологів. Педагог виокремлює такі структурні складові: предметно-фахову, особистісно-комунікативну, діяльнісно-технологічну компетентності, а також когнітивно-творчий, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний компоненти. Одиницями нижчого рівня, що утворюють сутність кожної з виокремлених складових, науковець визначає ключові компетенції [8]. Відтак літературознавча, інформаційна, лінгводидактична, мовленнєва, лінгвокраїнознавча компетенції репрезентовані як ключові компетенції предметно-фахової компетентності. Наведене визначення є прийнятним лише у контексті дослідницького пошуку науковця, оскільки ключові компетенції – це компетенції фахівців усіх професій і спеціальностей, якими має володіти кожна людина, і використовувати у різних ситуаціях. Однак науковий інтерес становить позиція В.О. Коваль щодо розуміння сутності літературознавчої компетенції, яку дослідник відображає спільно з лінгвокраїнознавчою: «володіння фоновими знаннями, необхідними для правильної інтерпретації твору; врахування менталітету представників різних національностей, досягнень української культури; толерантне ставлення до культури і традицій інших народів, володіння термінологічним апаратом курсу, знаннями про історію розвитку української літератури, її періодизацію; вміння розробляти завдання і вправи, використовуючи літературознавчу термінологію, що розкриває такі поняття, як «тема», «ідея», «сюжет», «композиція», «мова художнього твору», «художній образ», «система персонажів», кожне з яких пов'язане з відповідним колом лексики; уміння працювати із певною частиною мови, стилістичними особливостями художнього тексту; розробка та апробація методик до-

слідження соціальної проблематики у творах літератури рідного краю (уроки-пошуки, творчі лабораторії); організація та проведення літературних читань, вечорів, конференцій на матеріалах літератури рідного краю» [8, с. 145]. Такий підхід до розгляду літературознавчої компетентності більш логічно використовувати у контексті дослідження компетентностей учителів іноземної філології, з огляду на специфіку їхньої фахової діяльності.

Оригінальний підхід до розуміння літературознавчої компетенції запропонувала А.О. Соломонова (2010), яка дослідила ключові компетенції іноземних студентів-філологів. Педагог слушно виокремила у структурі комунікативної компетенції літературознавчу, лінгвістичну, мовленнєву, лінгвокраїнознавчу і методичну компетенції, що обґрунтовано пріоритетом комунікативної діяльності серед іноземних студентів-філологів. Літературознавчу компетенцію дослідник визначила як досконале володіння особистістю термінологічним апаратом курсу, знаннями про історію розвитку літературного процесу, різні варіанти його періодизацій тощо [18, с. 16]. З наведеним твердженням складно погодитися, оскільки компетенція є соціально значущою нормативною категорією, а володіння особистістю знаннями вже розуміється як елемент компетентності.

Найбільш повним серед наявних міркувань щодо сутності літературознавчої компетенції є визначення, запропоноване М.І. Вітошко (2007). Науковець репрезентувала сутність літературознавчої компетентності з урахуванням пріоритетної тенденції текстоцентризму у професійній підготовці філологів. Педагог розкрила сутність літературознавчої компетентності як певної сукупності літературознавчих знань, особистісну здатність до осмислення літератури як різновиду мистецтва слова, систематизації історико- і теоретико-літературних відомостей. Важливо, що дослідник зацентрувала увагу на значущості у структурі літературознавчої компетенції вмінь сприймати й характеризувати твір як художню цілісність із урахуванням його специфіки, вміння використовувати відомості з історії і теорії літератури у процесі інтерпретації й оцінювання художніх творів, вміння усвідомлювати художні явища на тлі історико-культурної епохи і стилевих течій [4].

З огляду на наведені міркування та в результаті наукової рефлексії напрацьованого в теорії і практиці досвіду підготовки вчителів мови і літератури виокремлено три світоглядні варіанти розуміння сутності літературознавчої компетенції/компетентності (на рис. 1.)

<p>складова професійної (філологічної, професійно-філологічної, дидактико-філологічної) компетентності / компетенції вчителя мови і літератури, що забезпечує процес виконання професійної діяльності</p>	<p>інтегративна, багатовимірна якість особистості, що характеризує розуміння, готовність і здатність людини до постійного саморозвитку і самовдосконалення на основі усвідомлення художньої словесності та власної творчості</p>	<p>ієрархічна сукупність літературознавчих знань, умінь, навичок, літературно-творчих здібностей, від яких залежить успішність відповідної діяльності</p>
---	--	---

Рис. 1. Узагальнені світоглядні позиції щодо змістово-сміслового значення літературознавчої компетентності

Як результат літературної освіченості особистості, що ґрунтується на фундаментальній підготовці, формуванні комплексу розвинених умінь самостійно здійснювати комплексний літературознавчий аналіз літературно-художніх явищ і фактів та адекватно творчо їх інтерпретувати, літературознавча компетентність в

умовах полікультурного суспільства забезпечує успішність шкільної літературної освіти.

Як складова професійної компетентності словесника літературознавча компетентність передбачає володіння інтелектуальною, перцептивною, текстологічною, рефлексивною, герменевтичною, інтерпретаційною, чита-

цькою, літературною, культурознавчою, мистецтвознавчою, етичною, дискурсивною, інформаційною, дослідницькою, евристичною, креативною, психологічною, педагогічною, методичною і технологічною компетенціями. З огляду на позицію Н.В. Кузьміної [11] кожний різновид компетенції може містити в своїй структурі гностичний, проєктувальний, регулятивний (конструктивний) і комунікативний складники. Гностичний компонент охоплює систему знань, необхідних для успішного виконання певного різновиду літературознавчої діяльності, проєктувальний – знання про процеси, прогнозування і передбачення у процесі досягнення літературно-художніх явищ і літературознавчих фактів, регулятивний – уміння здійснювати вплив на найближче оточення, комунікативний – виявляється в ефективно-му спілкуванні.

Відсутність єдиної дефініції й існування множини тлумачень літературознавчої компетентності окреслили необхідність її поглибленого вивчення як складного об'єкту наукового пізнання та новітнього педагогічного явища [1]. Успішність такого завдання залежить від раціонального використання досягнень сучасної методології. В умовах парадигмальної невизначеності розроблено концепцію нової філософії освіти, в площині якої узагальнено найбільш прогресивні ідеї мислителів XIX – XX ст. В якості методології «людинознавчих наук» вчені [7; 10; 16] пропагують аксіологію, акмеологію, екзистенціалізм, неопозитивізм, феноменологізм та ін., тобто філософський рівень методології педагогічних досліджень наразі залишається однією з актуальних і остаточно невіршених проблем. Відповідно до цього, для визначення сутності літературознавчої компетентності обрано системний, синергетичний, екзистенціальний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентісний, діяльнісно-компетентісний, аксіологічний, акмеологічний підходи, що утворюють методологію дослідницького пошуку, спрямовану на наукове пізнання літературознавчої компетентності та науково обґрунтоване перетворення освітньої підготовки у напрямі розвитку досліджуваного феномену. На основі осмислення природи літературознавчої компетентності у контексті кожного з підходів сформулюємо цілісне визначення досліджуваного феномену.

Доцільність використання системного підходу вбачаємо у можливості цілісного усвідомлення складної природи літературознавчої компетентності, як сукупності взаємозв'язаних і відносно автономних підсистем. Використання системного підходу уможливило цілісне усвідомлення складної природи літературознавчої компетентності та обумовило виокремлення інтегративних системних властивостей як якісних характеристик, які відсутні в окремих компонентах системи. Механізм реалізації підходу проєктується, по-перше, на вивчення літературознавчої компетентності як складного об'єкта; по-друге, на виявлення й упорядкування множини складників, що постають як кількісні та якісні параметри особистісно-професійного феномену; по-третє, на з'ясування способів взаємозв'язків між виокремленими складовими шляхом пошуку системоутворювальних властивостей, а також визначення ієрархічної підпорядкованості виявлених складників; по-четверте, на осмислення кожного з компонентів як автономного об'єкта системного аналізу; по-п'яте, на розк-

риття принципової можливості послідовного розвитку системних якостей літературознавчої компетентності.

У вимірі системного підходу літературознавчу компетентність учителя мови і літератури позиціонуємо як складну багаторівневу структуру, на основі якої можна визначити відповідність підготовки фахівця вимогам професії, актуальним на певному етапі цивілізаційного розвитку. Досліджуваний феномен постає як сукупність чітко окреслених підсистем, а його основними характеристиками є цілісність, ієрархічність і емерджентність (системність) теоретичної і практичної готовності особистості до літературознавчої діяльності, зумовленої вимогами професії. Відповідно до сформульованого міркування, у змісті досліджуваного феномену поєднуються особистісні інтереси до пізнання, оцінювання та інтерпретації літературно-художніх явищ, ідейно-ціннісні орієнтири, настанови, переконання, літературознавчі знання, філологічні вміння, літературно-творчі здібності та інструменталізована діяльність щодо перетворення літературно-художніх явищ як об'єктів у процесі літературознавчої діяльності, діалектична взаємодія яких забезпечує ефективність і результативність педагогічної дії вчителя-філолога.

У процесі виконання літературознавчої діяльності, що апелює до аксіосфери особи, літературознавча компетентність розвивається як особлива самостійна відкрита і дисипативна система, відмінна від інших природних і суспільних явищ, функціонує на основі діади «свобода – необхідність», що розкриває механізми її самоорганізації й саморозвитку, відтворює суб'єктну особистісно-відображальну та особистісно-відповідальну творчість. Відмінними ознаками досліджуваного утворення є синергетичні властивості (відкритість, багаторівневність, нелінійність).

Відповідно до ідеї синергетичного підходу, складники літературознавчої компетентності здатні автономно розвиватися, тобто трансформуватися в нові якісні стани, визначати пріоритетні орієнтири саморуку особистості вчителя української мови і літератури у напрямі досягнення вершин культури літературознавчої творчості. Усвідомлення динаміки досліджуваного утворення в контексті професійного й діялісного розвитку майбутніх учителів української мови і літератури зумовило виникнення позиції про його розуміння як складний особистісно-професійний феномен, а не механічний результат освітньої підготовки. Наведені міркування аргументують необхідність урахування ідей синергетичного підходу у науковому пізнанні літературознавчої компетентності, що координує та узгоджує впливи внутрішніх (індивідуально-особистісних, психологічних) і зовнішніх (педагогічних, соціокультурних) умов на розвиток досліджуваного утворення. Ознакою динаміки розвитку досліджуваного об'єкта є характеристики особистого ставлення індивіда до опанування літературознавчих знань, набуття вмінь і навичок літературознавчої діяльності, виконання її різновидів та власної фахової праці загалом. Використання ідей синергетики забезпечує вивчення літературознавчої компетентності в її внутрішній цілісності й самості та формує науково обґрунтоване переконання про універсальну єдність світу, розуміння переходу хаосу в певну ієрархічну структуру, наочне ілюс-

трування єдності в розмаїтті й розмаїття в єдності, забезпечує розкриття нелінійності, багатофакторності і ймовірності реального світу, поліваріантність шляхів розвитку об'єктів і явищ, що можуть самоорганізуватися й саморозвиватися. Відповідно до виокремлених міркувань, літературознавчу компетентність розуміємо як складну відкриту систему, якій властиві характеристики самоорганізації, саморегуляції і саморозвитку; дисипативність і здатність до самоорганізації, що обумовлюється своєрідністю виконуваного індивідом різновиду літературознавчої діяльності, і допуская деяку спонтанність проявів, несвідомі імпульси, гетерохронні процеси, утверджує ідею активізації сил і здібностей індивідів, ініціює пошук і створення власних шляхів саморозвитку.

Акцентуація уваги на діяльній, творчій характері літературознавчої компетентності, аргументує необхідність осмислення сутності досліджуваного утворення з позицій екзистенціального підходу, розробники якого вказують на унікальність, індивідуальність, неповторність кожного індивіда, кожної особистості, окремого людського буття. Урахування ідей екзистенціалізму зумовлює до осмислення літературознавчої компетентності як якості людини, яка вилучена з будь-яких систем (політичних, соціальних, релігійних), тобто знаходиться «наодинці» з буттям. Така позиція проектує розуміння літературознавчої творчості як фактора цивілізаційного поступу й повноцінного буття кожного індивіда, обумовлює деяку заангажованість художньої літератури і літературознавчих розвідок та визначає специфічність морального покликання кожної особистості, її соціокультурної місії, неповторність і унікальність її буттєвого оточення, локальної спільноти. Відповідно до сформульованого міркування, характерною ознакою природи досліджуваного об'єкта є особисте ставлення індивіда до опанування літературознавчих знань, умінь і навичок, а також до власної професійної праці. Відтак літературознавча компетентність у вимірі екзистенціального підходу постає як інтегративне індивідуально-особистісне утворення, що визначає, по-перше, ціннісне ставлення індивіда до літературно-художньої практики і літературознавства, професійної підготовки й складного процесу оволодіння літературознавчою компетентністю, інтерес до модернізації системи шкільної літературної освіти; по-друге, вияв свідомого, обґрунтованого й відповідального вибору індивіда, його власної позиції й активності у створенні певних відношень у площині літературознавчої науки і шкільної літературної освіти; по-третє є особливою цінністю для кожного індивіда, яка реалізується через індивідуально-особистісну здатність і готовність людини розуміти, кодувати й декодувати ціннісні сенси тексту.

Означений феномен є своєрідною життєвою позицією студентів-філологів – у майбутньому вчителів української мови і літератури, реалізація якої в кожній ситуації має певний смисл і потребує пошуку відповідального варіанта вирішення суперечливого завдання, пов'язаного із вирішенням ситуацій щодо пізнання, розуміння та інтерпретації літературно-художніх явищ у межах шкільної літературної освіти.

Необхідність цілісного розкриття природи літературознавчої компетентності як особливої цінності індиві-

да апелює до використання у дослідженні ключових позицій аксіологічного підходу, що обумовлюють значущість сукупності цінностей кожного індивіда, встановлюють пріоритет знання як цінності, пропагують твердження, що освітні цінності, по-перше, віддзеркалюють систему значень, норм, канонів, ідеалів як детермінантів педагогічних процесів і, по-друге, утворюють відповідний компонент у структурі особистості.

Використання аксіологічного підходу обґрунтовує наявність у загальній структурі досліджуваного феномену складників ціннісно-орієнтаційного аспекту, проектує процес розвитку літературознавчої компетентності через максимальне задіявання ціннісних пріоритетів із урахуванням знаковості ролі особистості кожного суб'єкта освітнього процесу, його внутрішнього світу, й реалізує твердження, що ціннісні орієнтири студентів щодо професії вчителя української мови і літератури, професійної підготовки і виконання літературознавчої діяльності детермінують їхні дії, визначають принципи поведінки, спрямовують інтереси і потреби, координують мотиви здобуття освіти й процесу розвитку літературознавчої компетентності.

Екстраполяція ідей аксіологічного підходу забезпечує розуміння природи літературознавчої компетентності як цінності особистості, зорієнтованої на залучення людини до загальнокультурного світу цінностей, у царині якого індивід реалізує себе і як індивідуальна особистість, і як фахівець.

Акцентуація онтологічного розвитку кожної людини (постійний саморух індивіда у напрямі розкриття всіх індивідуально-особистісних можливостей), а також переорієнтація системи освіти на прогресивний особистісний розвиток суб'єктів освітніх процесів та процес самоствердження особистості визначає необхідність використання особистісно орієнтованого підходу до пізнання сутності досліджуваного феномену. Застосування теоретичних положень означеного підходу в дослідженні обумовлює інтегроване розуміння літературознавчої компетентності як сукупності індивідуально-особистісних елементів, усвідомлення її значущості в індивідуально-особистісному аспекті в єдності навчальної і професійної літературознавчої діяльності; орієнтує до використання ідей індивідуалізації, диференціації, опори на самостійне навчання, рефлексивності, інтегративного та креативного підходів. У вимірі особистісно орієнтованого підходу літературознавчу компетентність розуміємо як особливе синтетичне утворення, динаміка якого обумовлюється особистісним і професійним становленням майбутніх фахівців, у цілісності їхнього інтелектуального, емоційно-вольового зростання та таких якостей, як відповідальність, воля, громадянськість, емоційна гнучкість, емпатійність, толерантність, на основі оновлення змісту професійної підготовки й організаційно-управлінських форм освітніх процесів.

На етапі оновлення професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури глобальним завданням є формування фахівця нового типу, здатного ефективно діяти як у стандартних, так і в нестандартних умовах, знаходити оптимальні способи розв'язання ситуацій індивідуально-особистісної, соціокультурної та професійної ланок, що заактуалізовує необхідність використання діяльсного підходу до вивчення педа-

гогічних явищ і процесів. Означений підхід обґрунтовує пріоритет літературознавчої діяльності в усвідомленні досліджуваної компетентності як процесу і в динаміці її розвитку; апелює до загальнопсихологічної теорії діяльності; передбачає наявність можливостей пізнання студентами універсальної картини світу і самого себе в ньому на основі осмислення літературно-художніх явищ. У розкритті сутності літературознавчої компетентності зазначений підхід зорієнтовує до вивчення індивідуально-особистісного розвитку майбутніх фахівців у площині їхньої взаємодії із соціокультурним (літературно-художнім) і освітнім (професійним, літературознавчо-зорієнтованим середовищем); а також передбачає визнання літературознавчої діяльності підґрунтям, основним засобом і вирішальною умовою індивідуального особистісно-професійного прогресу кожного студента. Зважаючи на сформульовані міркування, літературознавчу компетентність позиціонуємо як особистісно-професійне утворення, що складається із сукупності знань, умінь, навичок, які на основі взаємодії сприяють успішному виконанню науково-дослідного, усвідомлювально-інтерпретаційного, оцінного, рефлексивно-організаційного, текстологічного, навчально-освітнього, методологічного, металітературознавчого різновидів літературознавчої діяльності, окреслених вимогами професії.

Зміна стратегії професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури відповідно до вимог компетентісно зорієнтованої освіти окреслює необхідність використання у дослідженні діяльнісно-компетентісного підходу й передбачає чітке визначення оновлених вимог до професійних якостей випускників, їхніх поведінкових актів і виконавчих дій, відповідно до професіограм, посадових інструкцій, вимог кожного освітнього рівня. Відтак розвиток літературознавчої компетентності набуває нового сенсу. Досвід літературознавчої діяльності як дидактична одиниця постає внутрішнім детермінантом та важливою умовою саморуху особистості майбутнього вчителя-філолога до визначеної мети. У перебігу навчання майбутні вчителі української мови і літератури, перш за все, оволодівають досвідом навчально-дослідницького, усвідомлювального, інтерпретаційного, оцінно-зорієнтованого різновидів літературознавчої діяльності, які визначають алгоритми дій майбутніх фахівців, спонукають до постійного обговорення теоретичних питань і проблем. Крізь призму особистісно-діяльнісного підходу літературознавчу компетентність розуміємо як складне особистісно-професійне утворення, що передбачає володіння інтелектуальною, перцептивною, текстологічною, рефлексивною, герменевтичною, інтерпретаційною, читацькою, літературною, культурознавчою, мистецтвознавчою, етичною, дискурсивною, інформаційною, дослідницькою, евристичною, креативною, психологічною, педагогічною, методичною і технологічною компетенціями, які реалізуються в літературознавчій діяльності.

Серед актуальних підходів наукового простору – акмеологічний. Висновки акмеологічних студій спонукають до осмислення природи літературознавчої компетентності у взаємодії її діяльнісних і особистісних проявів, що детерміноване визнанням принципом єдності свідомості й діяльності. У перебігу літературознав-

чої праці, обумовленої вимогами професії вчителя-філолога, розвивається індивідуально-особистісний потенціал фахівця, що сприяє засвоєнню нових способів і алгоритмів виконання фахових завдань, удосконаленню комплексу професійних умінь і навичок, а також набуттю нових знань, розширенню світогляду, розвитку складних загальних і спеціальних можливостей, зміцненню індивідуально-ділових і професійно важливих якостей, що змінює систему потреб і цінностей суб'єкта праці, мотиваційну сферу особистості, без чого нові продуктивні технології не можуть бути опановані [5, с.307].

На основі ідей акмеології літературознавчу компетентність учителя української мови і літератури розуміємо як складне інтегроване утворення, що забезпечує безперервність розвитку особистісних професійно значущих якостей у площині адекватного пізнання, осмислення, оцінювання та інтерпретації літературно-мистецьких явищ, літературознавчих фактів, а також позитивно впливає на спрямованість до професійно-творчого саморозвитку і самореалізації, що є домінуювальними показниками результативності фахової праці сучасних педагогів-філологів.

У результаті інтегрування науково відрефлексованих дефініцій у вимірах сучасної методології літературознавча компетентність учителя української мови і літератури постає у формі складної системи індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних компонентів, що у своїй цілісності забезпечують здатність і готовність до ефективного виконання літературознавчої діяльності як підґрунтя професійної праці. На основі вказаного утворення уможливноється визначення рівнів індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних складників, що обумовлюють володіння фаховими знаннями про літературу як особливий вид мистецтва, про художній текст як об'єкт літературознавчого дослідження, про теорію і технології виконання літературознавчої праці тощо; реалізацію вмій і навичок ефективно виконувати професійні функції вчителя української мови і літератури, а також наявність/відсутність чітко окресленої світоглядної позиції щодо власної соціокультурної ролі і професійної активності у фаховому середовищі.

Висновки. В утвердженні власного погляду на необхідність розгляду особистісно-професійного феномена принциповим є міркування, що літературознавчу компетентність не можна розглядати лише як комплекс якостей чи сукупність знань, умінь, навичок, а варто здійснювати комплексну характеристику вимог, що ставляться до вчителя української мови і літератури як фахівця і як особистості у відповідності до професійних і соціокультурних запитів на кожному етапі цивілізаційного прогресу людства. Отже, літературознавча компетентність учителя української мови і літератури є цілісним багаторівневим комплексом властивостей особистості, що на індивідуально-особистісному й професійно-діяльнісному рівнях забезпечують самоорганізацію індивіда шляхом оптимального і творчого використання професійних знань, умінь, індивідуальних здібностей для вирішення проблем шкільної літературної освіти, сприяють самореалізації, подальшому саморозвитку й самовдосконаленню на основі виконання літературознавчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базиль Л.О. Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури як системний особистісно-професійний феномен / Л.О. Базиль // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т проблем вихов. НАПН України; редкол. Огнев'юк В.О., Бех І.Д., Хоружа Л.Л. [та ін.] – Вип.20. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – № 19. – С. 35-42
2. Балыхина Т.М. Содержание и структура профессиональной компетенции филолога. Методологические проблемы обучения русскому языку: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Балыхина Татьяна Михайловна. – М., 2000. – 386 с.
3. Бібік Н.М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Надія Бібік // Гірська школа Українських Карпат - № 8-9. – 2013. – С. 26 – 30.
4. Витошко М.И. Методика формирования профессиональной филологической компетентности студентов вузов (на примере спецкурса «Комплексный анализ художественного текста»): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / М.И. Витошко. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2007. – 30 с.
5. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1-5 / А.А. Деркач. – М. : Изд-во РАГС, 1999. – Кн. 1. : Методолого-прикладные основы акмеологических исследований. – 392 с.
6. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В.Г. Кремень / Акад. пед. наук України]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И.Ф. Исаев. – М. : Издат. центр «Академия», 2002. – 208 с.
8. Коваль В.О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах : [монографія] / Валентина Олександрівна Коваль. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2013. – 455 с.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : [укр. монографія] / Бібік Н.М., Ващенко Л.М., Савченко О.Я. [та ін.]; під заг. ред. О.В. Овчарук.]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
10. Краевский В.В., Полонский В.М. Методология для педагога: теория и практика. – М. – Волгоград: Перемена, 2001. – 220 с.
11. Кузьмина Н. В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся / Н.В. Кузьмина // Вопросы психологии. – 1984. – № 1. – С. 54-75
12. Онкович А.Д. Формування професійної компетентності вчителів української діаспори США засобами педагогічної періодики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А.Д. Онкович. – К. : Інститут вищого образования Академии педагогических наук Украины, 2004. – 22 с.
13. Петриева Л.И. Специфика изучения произведений русской классической литературы в старших классах гуманитарного профиля»: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения (по отраслям знания)» / Л. И. Петриева. – Ульяновск : Изд-во УГУ, 2000. – 40 с.
14. Ратушняк О.М. Формування інтерпретаційної компетентності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / О.М. Ратушняк. – К., 2008. – 20 с.
15. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : [монографія] / Олена Миколаївна Семенов. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
16. Слостенин В.А., Тамарин В. Е. Методологическая культура учителя / В.А. Слостенин, В.Е. Тамарин // Советская педагогика. – 1990. – № 7. – С. 82 – 83
17. Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : [монографія] / за ред. С.О. Сисоєвої / МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь-Д. : АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
18. Соломонова А.А. Лингводидактическое описание ключевых компетенций иностранного студента-филолога : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (русский язык как иностранный)» / А.А. Соломонова. – М., 2010 – 24 с.
19. Шуляр В.І. Сучасний урок літератури: технологічні моделі : наук.-метод. посібн. / Василь Іванович Шуляр. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 156 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bazyly L.O. Literary teacher competence Ukrainian language and literature as a system of personal and professional phenomenon / L.O. Bazyly // Teacher Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy: Coll. Science. Work. / Kyiv University n.a. B. Grinchenko, Institute of Problems of Education. NAPS of Ukraine; ed. Ognevuyuk V.A., Bch I.D., Khoruzhaya L.L. [et al.] - Vol. 20. - K., Kyiv University n.a. B.Grinchenko, 2013. - № 19. – P. 35-42.
2. Balykhina T.M. The content and structure of the professional competence of the philologist. Methodological problems of teaching the Russian language: Dis. ... doc ped. sc.: 13.00.02 / Balykhina Tatyana. - M., 2000. - 386 p.
3. Bibik N.M. The benefits and risks of introducing competency approach in school education / N. Bibik // Mountain School of Ukrainian Carpathians. - № 8-9. – 2013. – S. 26 – 30.
4. Vitoshko M.I. Technique of formation of professional philological competence of university students (for example, a special course "Comprehensive analysis of literary text"): Author. dis. on scientific. PhD degree. ped. Sciences: spec. 13.00.08 "Theory and Methods of Professional Education" / M.I. Vitoshko. - Togliatti: Publishing House of the TSU, 2007. - 30 p.
5. Derkach A.A. Akmeology: personal and professional development of the individual. Vol. 1-5 / A.A. Derkach. – M.: Publishing House of RAGS, 1999. - Kn. 1: methodological and applied bases akmeologicheskikh research. - 392 p.
6. Encyclopedia of education / [Ch. ed. V.G. Flint / Acad. ped. Science of Ukraine]. - K: Yurinkom Inter, 2008. - 1040 p.
7. Isaev I.F. Professional and pedagogical culture of the teacher / I.F. Isaev. - M.: Izdat. center "Academy", 2002. - 208 p.
8. Koval V.O. Theoretical and methodological principles of formation of professional competence of future teachers of philology at higher educational establishments: [monograph] / Koval V.O. – Uman': PP Zhovtyj O.O., 2013. - 455 p.
9. Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects: [col. monograph/ Bibik N.M., Vashchenko L.M., Savchenko O.Ya. [et al.] ; ch. ed. O.V. Ovcharuk.]. – K. : «K.I.S.», 2004. – 112 s. – (Library of Educational Policy).
10. Kraevskyy V.V., Polonskyy V. M. Methodology for the teacher: Theory and Practice. - M. - Volgograd: Change, 2001. - 220 p.
11. Kuz'myna N.V. Pedagogical skill of the teacher as a factor in the development of students' abilities / N.V.Kuz'myna // Questions of psychology. – 1984. – # 1. – S. 54-75
12. Onkovych A.D. Formation of professional competence of teachers Ukrainian diaspora of pedagogical periodicals: Abst.

- dis. cand. ped. sc. specials. 13.00.04 "Theory and methods of vocational education" / A.D. Onkovych. – K. : Institute of Higher Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2004. - 22 p.
13. Petrieva L.I. Specificity study the works of classical Russian literature in high school humanities ": Abst. dis. dr. ped. sc.: spec. 13.00.02 "Theory and Methods of Teaching (industry knowledge)" / L.I. Petrieva. – Ulyanovsk : Pub. UHU, 2000. – 40 p.
14. Ratushnyak O.M. The formation of interpretative competence of pupils in the process of foreign literature: Abst. dis. cand. ped. sc. specials. 13.00.02 "Theory and methods of teaching" / O.M. Ratushniak. - K., 2008. - 20 p.
15. Semenoh O.M. Professional training of future teachers of Ukrainian language and literature: [monograph] / O.M. Semenoh. – Sumy: "Dream-1" Ltd., 2005. - 404 p.
16. Slastenyn V.A., Tamaryn V.E. Methodological culture of the teacher / V.A. Slastenyn, V.E. Tamaryn // Soviet pedagogy. - 1990. - № 7. – pp. 82 – 83.
17. Sokolova I.V. Training of future teachers philologist in two fields: [monograph / Ed. S.O. Sysoeva] / MES of Ukraine. APS of Ukraine. Institute of Teacher Education and Adult Education. - Mariupol-D. : ART Press, 2008. - 400 p.
18. Solomonova A.A. Linguodidactic description of the key competencies of a foreign language student: Abst. dis. PhD ped. sc.: spec. 13.00.02 "Theory and methods of training and education (Russian as a foreign language)" / A.A. Solomonova. - M., 2010 – 24 p.
19. Shulyar V.I. Modern literature lesson: technological model: scientific-method. posibn. / V.I. Shulyar. - Mykolayiv: Pub. CSU n.a. Peter Mohyla, 2009. - 156 p.

Bazyl L. The Gist of the Teacher-philologist's Literary Competence in the Context of Paradigmatic Changes in the Education System

Abstract. This article focuses on the underinvestigated problem of the development of the future teacher-philologists' literal competence. On the basis of the use of methods of the theoretical and contextual analysis, synthesis, generalization and abstraction the state of knowledge of the scientific problem is established, the researches' ideological positions in regard to determining the nature of the literary competence are singled out. For the first time the author's definition is suggested and scientifically proved on the basis of the synthesis of research observations about the gist of this personal and professional education within system-related, synergetic, existential, personality-oriented, activity-oriented, competence-based, activity and competence-based, axiological and acmeological approaches.

Keywords: *competence, literary competence, teacher-philologist, teacher-philologist's literary competence, paradigmatic changes in education*

Базыль Л.А. Сущность литературоведческой компетентности учителя-филолога в контексте парадигмальных изменений в системе образования

Аннотация. Статья посвящена малоисследованной проблеме развития литературоведческой компетентности будущих учителей-филологов. На основе использования методов теоретического и контекстуального анализа, синтеза, обобщения, абстрагирования установлено состояние изученности научной проблемы, выделены мировоззренческие позиции исследователей относительно определения природы литературоведческой компетентности. Впервые на основе синтеза исследовательских соображений о сущности данного личностно-профессионального образования в измерении системного, синергетического, экзистенциального, личностно ориентированного, деятельностного, компетентностного, деятельностно-компетентностного, аксиологического, акмеологического подходов предложено и научно обосновано авторскую дефиницию.

Ключевые слова: *компетентность, литературоведческая компетентность, учитель-филолог, литературоведческая компетентность учителя-филолога, парадигмальные изменения в образовании*